
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Л. П. Амелічева

доцент кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного
університету імені Василя Стуса,
канд. юрид. наук, доцент

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ АГРАРІЇВ В УМОВАХ СТІМКОГО РОЗВИТКУ БІОТЕХНОЛОГІЙ Й «ОЗЕЛЕНЕННЯ» ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: трудове законодавство, концепція гідної праці, концепція «зеленої» економіки, правове забезпечення безпеки праці аграріїв, законодавство з охорони праці, професійний ризик, професійне захворювання, біотехнологія з використанням ДНК, біологічний агент.

Україна, підтримуючи стратегію сталого розвитку й обираючи євроінтеграційний вектор розвитку [1, ст. ст. 291, 293, 360, 420], взяла на себе зобов'язання поступово впроваджувати в життя концепцію гідної праці [2] й концепцію «зеленої» економіки [3]. Одночасне втілення в життя цих концепцій обумовлене тим, що трансформація «коричневої» економіки у «зелену» у будь-якій країні супроводжується появою деяких негативних явищ, таких як: скорочення чи ліквідація робочих місць, недостатня фаховість працівників, прояви нових професійних ризиків внаслідок застосування прогресивних технологій, у тому числі біотехнологій з використанням ДНК й ін. Тому держава й спрямовує через Програму гідної праці [4] свою соціально-економічну політику на створення нових «зелених» робочих місць саме з гідними умовами праці шляхом запровадження різноманітних ефективних заходів і засобів у сфері зайнятості, оплати праці, соціального захисту, безпеки праці й ін.

У контексті даного дослідження ретельно вивчатимуться питання забезпечення, зокрема, правового, безпеки праці як основної компоненти гідної праці в сільськогосподарській галузі, що нині активно піддається «озелененню» та в якій запроваджуються сучасні біотехнології з використанням ДНК. Адже нерідко застосування ГМО, продуктів їх переробки та їх похідних в агросекторі й інших галузях економіки супроводжується небезпечним впливом на організм працівників, наслідком чого може бути токсикоз, алергія, ожиріння, професійне захворювання, зокрема, онкозахворювання. На жаль, такий вплив на організм праців-

ників залишається ще малодослідженим, що не дозволяє своєчасно розроблювати нові профілактичні заходи з охорони праці, виготовляти більш якісні засоби індивідуального та колективного захисту, розроблювати нормативно-правові акти у сфері права на безпечні і здорові умови праці працівників. Все це у підсумку знижує рівень безпеки праці працівників, особливо у сільському господарстві, де рівень смертельного травматизму сьогодні один з найвищих [5].

Однією із сучасних проблем низького рівня безпеки праці аграріїв в умовах стрімкого розвитку біотехнологій й «озеленення» економіки поряд із застарілими основними фондами й технічним обладнанням, численним ігноруванням роботодавцями проведення витрат на профілактичні заходи з охорони праці в цілях економії й ін., є недосконалість правового забезпечення саме безпеки праці працівників сільського господарства.

Деякі питання правового забезпечення гідної праці, зокрема, її компоненти – безпеки праці (охорони праці), правового регулювання відносин щодо створення «зелених» робочих місць, зокрема в сільському господарстві, де широко використовуються новітні біотехнології, висвітлювалися у наукових працях Т. А. Коляди [6], І. В. Лагутіної [7], Ю. Ю. Івчук [8], Т. С. Новак [9], І. І. Шамшиної [10] й ін. Однак, попри цінність наукових розробок вказаних вчених, комплексного дослідження проблем правового забезпечення безпечних і здорових умов праці працівників сільського господарства, зокрема, в умовах стрімкого розвитку біотехнологій та «озеленення» економіки на сьогоднішній день ще не проведено.

Метою даного дослідження є обґрунтування напрямів удосконалення трудового законодавства у сфері безпеки праці працівників сільського господарства в умовах трансформації вітчизняної економіки в «зелену» й розвитку технологій з використанням ДНК.

Відносини у сфері права на безпечні і здорові умови праці аграріїв регулюються низкою нормативно-правових актів. Так, крім ст. ст. 3, 43 Конституції України [11], глави XI «Охорона праці» КЗпП України, Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 [12], що встановлюють базові гарантії у сфері охорони праці працівників, зокрема, аграріїв, одним з основних актів централізованого регулювання трудових відносин з безпеки та гігієни праці в сільському господарстві є Конвенція МОП «Про безпеку і гігієну праці в сільському господарстві» № 184 від 21.02.2001 [13].

Відповідно до положень ст. 4-7 цієї Конвенції Україна бере на себе зобов'язання розроблювати, втілювати у життя й періодично переглядати на державному рівні погоджену національну політику в галузі безпеки та гігієни праці в сільському господарстві. Ця політика має на меті недопущення нещасних випадків і шкоди здоров'ю працюючим, які можуть бути або результатом роботи, або пов'язані з роботою, або відбуваються під час роботи, шляхом усунення чи

зведення до мінімуму ризиків під час управління ними у виробничих умовах сільського господарства. Згідно зі ст. 8 вказаної Конвенції працівники сільського господарства мають право: а) отримувати інформацію й консультації з питань безпеки та гігієни праці, у тому числі стосовно ризиків, пов'язаних з новими технологіями; б) брати участь у вживанні та перегляді заходів з безпеки та гігієни праці й обирати згідно з національним законодавством і практикою представників з охорони та гігієни праці й представників до комітетів з охорони та гігієни праці; в) уникати небезпеки, пов'язаної з їх роботою, коли в них є досить вагомі підстави вважати, що існує неминуча й серйозна загроза для їхньої безпеки та здоров'я, про що вони негайно інформують свого керівника й ін. Як вбачається, положення цієї Конвенції не конкретизують ризики, які продукуються новими технологіями й відповідно не передбачають профілактичних заходів з охорони праці в сільському господарстві, які могли б унеможливити прояви цих ризиків або значно їх зменшити.

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку нашої країни, важливо переймати досвід ЄС щодо розробки законодавчих актів, спрямованих на захист працівників, задіяних на виробництві у галузях, які активно піддаються «озелененню», від проявів нових ризиків, особливо пов'язаних із біотехнологіями з використанням ДНК. Вказані акти повинні бути гармонізованими з такими Директивами ЄС, як: про захист працівників від небезпек, пов'язаних з впливом біологічних агентів на виробництві № 2000/54/ЄС від 18.09.2000 [14], про захист працівників від ризиків, пов'язаних з ураженням канцерогенами або мутагенами на роботі № 2004/37/ЄС від 29.04.2004 [15].

В цих документах зазначається, що слід розуміти під такими термінами, як:

біологічний агент – це мікроорганізми, зокрема, генетично видозмінені, культури клітин і ендопаразити (внутрішні паразити), здатні спровокувати будь-яку інфекцію, алергію або отруєння;

мутагени зародкових клітин – це речовини, які можуть спричинити постійні зміни в кількості або структурі генетичного матеріалу клітини, і як наслідок, зміни у фенотипній характеристиці цієї клітини, які можуть передаватися похідним дочірнім клітинам (існує ймовірність того, що через механізм їх дії, мутагени зародкових клітин матимуть канцерогенний ефект на організм працівників).

У зазначених Директивах передбачається порядок визначення і оцінки ризику піддавання впливу організму працівників вказаним біологічним агентам та мутагенам, закріплені обов'язки роботодавця щодо запобігання та зменшення ризику ураження працюючих дією шкідливих речовин. Так, роботодавець зобов'язаний обмежувати кількість біологічних агентів та мутагенів на робочому місці; підтримувати на якомога нижчому рівні кількість працівників, які зазнають або можуть зазнати їхнього впливу; розроблювати виробничі процеси та заходи

інженерного контролю таким чином, щоб запобігти або мінімізувати вплив біологічних агентів, мутагенів на робочому місці й ін.

У цих документах також визначені дії роботодавця під час передбачуваних уражень працівників цими ризиками і під час аварій.

В окремих розділах про гігієну та індивідуальний захист працівників вказаних Директив виокремлені зобов'язання роботодавців вжити належні заходи для забезпечення того, щоб: працівники не вживали їжу, напої або не палили на тих робочих ділянках, де існує ризик забруднення канцерогенами або мутагенами; працівники отримували відповідний захисний одяг або інший необхідний спеціальний одяг; у працівників були окремі місця для зберігання робочого або захисного одягу та вуличного одягу й ін. Також в окремих розділах вказаних документів приділяється увага інформуванню та навчанню працівників, організм яких під час роботи піддається впливу біологічним агентам та мутагенам. Так, роботодавець має вжити належних заходів для забезпечення того, щоб працівники та / або представники працівників на підприємстві або в установі одержували достатнє та відповідне навчання на основі всієї доступної інформації, зокрема у формі інформації та інструкцій, щодо: потенціальних ризиків для здоров'я, включаючи додаткові ризики, що виникають з причини споживання тютюну. Навчання повинно адаптуватися з урахуванням нових або змінених ризиків, та періодично повторюватися, якщо необхідно. Роботодавець повинен інформувати працівників про прилади та відповідні контейнери, що містять біологічні агенти, канцерогени або мутагени, та забезпечувати, щоб всі вони були марковані чітко та належним чином, та мали добре помітні попереджувальні знаки та знаки небезпеки.

Слід зауважити, що ці Директиви спрямовані на захист працівників всіх галузей економіки, де впроваджуються біотехнології з використанням біологічних агентів, мутагенів й ін., зокрема, і в агросекторі. Бажано було б створити на базі цих директив як загальнодержавні нормативно-правові акти з охорони праці (національні стандарти), так і нормативно-правові акти з охорони праці для агросектору, де б враховувалася специфіка сільського господарства.

Виходячи з того, що Україна взяла на себе зобов'язання поступово впроваджувати в життя концепцію гідної праці й концепцію «зеленої» економіки, сьогодні є необхідність у розробці Галузевої програми поліпшення стану безпеки й гігієни праці та виробничого середовища в сільському господарстві, про що вже зауважувалося в спеціальній юридичній літературі [9], яка б враховувала умови стрімкого розвитку біотехнологій при плануванні галузевих профілактичних заходів у сфері безпеки праці й передбачала заходи з навчання й інформування у вказаній сфері працівників-аграріїв, працюючих зокрема на створених «зелених» робочих місцях з гідними умовами праці. Таку програму необхідно затвердити постановою Кабінету Міністрів України та запланувати в ній поетапне вирішення

всіх питань поступового поліпшення стану безпеки праці в агросекторі. До таких питань належать, зокрема: 1) перегляд та удосконалення змісту чинних нормативних актів з охорони праці у сільському господарстві, зважаючи на неузгодженість, колізійність та застарілість цих актів, а також необхідність приведення національного законодавства у цій сфері до міжнародних вимог в умовах світової інтеграції; 2) організація і фінансування досліджень, пов'язаних із впливом на організм працівника пилу, випаровування продуктів ГМО-технологій, нових агрохімікатів й ін.; 3) розробка на базі отриманих результатів зазначених досліджень більш досконалих або нових засобів індивідуального та колективного захисту для працівників-аграріїв й ін.

Грунтуючись на тому, що одним з напрямів розвитку трудового законодавства є екологізація його норм, пропонується розробку нових нормативно-правових актів у сфері безпеки в сільському господарстві щодо захисту працівників від небезпек, пов'язаних із новими біотехнологіями з використанням ДНК, проводити з урахуванням положень деяких актів екологічного законодавства. До таких актів слід віднести Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 [16]. Зазначений Закон містить норми, що так чи інакше стосуються безпеки праці працівників, у тому числі, аграріїв. Так, у ст. 14 вказаного Закону передбачена державна реєстрація ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, при їх використанні за цільовим призначенням. Також зазначено, що у державній реєстрації ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, може бути відмовлено в разі отримання науково обґрунтованої інформації щодо їх небезпеки для здоров'я людини або навколишнього природного середовища при використанні за цільовим призначенням. Важливим є положення ст. 20 цього Закону, згідно з яким інформація про поводження з ГМО є відкритою і загальнодоступною, за винятком віднесеної законодавством України до конфіденційної та таємної. Інформація щодо потенційного впливу ГМО на здоров'я людини та навколишнє природне середовище не може розглядатися як конфіденційна та таємна. У ст. 18 вказаного Закону передбачена відповідальність осіб за порушення законодавства в галузі поводження з ГМО, зокрема, дисциплінарна. Відповідальність несуть особи, які винні у недотриманні або порушенні вимог стандартів, регламентів, санітарних норм і правил використання, транспортування, зберігання, реалізації ГМО; використанні незареєстрованих ГМО або продукції, отриманої з їх використанням (за винятком науково-дослідних цілей) й ін.

У контексті даного дослідження слід також звернути увагу на підзаконний акт екологічного законодавства – постанову Кабінету Міністрів України від 16.10.2008 № 922, що затверджує «Тимчасові критерії безпеки поводження з

генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі» [17], за допомогою яких здійснюється оцінка ризиків, на які можуть наражатися працівники галузей, де використовуються відповідні біотехнології, зокрема, і в агросекторі.

Все вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки.

Україна, використовуючи свій природний, трудовий і технічний потенціал, стрімко розвиває галузі, що піддаються сьогодні «озелененню» й використовують біотехнології з використанням ДНК, зокрема, сільське господарство. Однак зазначене приносить не лише користь та благополуччя країні, але й нові ризики, на які наражаються під час роботи задіяні в цих галузях працівники. В ЄС вже розроблені стандарти праці, які дозволяють знизити рівень проявів цих ризиків (Директиви № 2000/54/ЄС від 18.09.2000, № 2004/37/ЄС від 29.04.2004). Пропонується створити на базі цих Директив як загальнодержавні нормативно-правові акти з охорони праці (національні стандарти), так і для агросектору, в яких би враховувалися особливості його виробництва.

Сьогодні є необхідність у розробці Галузевої програми поліпшення стану безпеки й гігієни праці та виробничого середовища в сільському господарстві, яка б враховувала умови стрімкого розвитку біотехнологій при плануванні галузевих профілактичних заходів у сфері безпеки праці й передбачала б заходи з навчання й інформування у вказаній сфері працівників-аграріїв. Варто було б затвердити таку програму постановою Кабінету Міністрів України та запланувати в ній поетапне вирішення всіх питань поступового поліпшення стану безпеки праці в агросекторі, зокрема, і під час створення нових «зелених» робочих місць з гідними умовами праці.

Враховуючи загальну тенденцію розвитку трудового законодавства – екологізацію його норм, пропонується розробку нових нормативно-правових актів у сфері безпеки, гігієни праці і виробничого середовища в сільському господарстві щодо захисту працівників від небезпек, пов'язаних із новими біотехнологіями з використанням ДНК, проводити з урахуванням положень деяких актів екологічного законодавства. До таких актів, в першу чергу, слід віднести Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007, постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження тимчасових критеріїв безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі» від 16.10.2008 № 922 й ін.

Таким чином, визначені напрями удосконалення трудового законодавства у сфері безпеки праці працівників сільського господарства в умовах трансформації вітчизняної економіки в «зелену» й розвитку технологій з використанням

ДНК дозволять у подальшому зробити правовий механізм забезпечення безпечних і здорових умов праці аграріїв більш дієвим і ефективним.

1. *Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони*: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-18 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

2. *Достойный труд: доклад Генерального директора МБТ: 87-я сессия МКТ*. – Женева. – 1999. – 106 с.

3. *Продвижение охраны труда в зеленой экономике: Доклад МОТ / Международная организация труда, Женева, 2012 год, 1-е изд.* – 16 с.

4. *Меморандум про взаєморозуміння щодо реалізації Програми гідної праці МОП для України на період 2016–2019 рр. від 07.04.2016* [Електронний ресурс] // Сайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>

5. *Оперативна інформація про смертельний травматизм (динаміка за 2015 р.)* [Електронний ресурс] // Державна служба України з питань праці. – Режим доступу: <http://dsp.gov.ua>

6. *Коляда Т. А.* Концепція гідної праці у трудовому праві України / Т. А. Коляда // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 201–205.

7. *Лагутіна І. В.* Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / І. В. Лагутіна; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса. – 2015. – 429 с.

8. *Івчук Ю. Ю.* «Безпека праці (безпечні і здорові умови праці)» як компонента «гідної праці» в трудовому праві / Ю. Ю. Івчук // Право та інновації. – № 4. – 2015. – С. 129–137.

9. *Новак Т. С.* Правове регулювання охорони праці у сільському господарстві України: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / Т. С. Новак // за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2013. – 196 с.

10. *Шамшина І. І.* Правовое регулирование отношений в сфере охраны труда в современных условиях: дис. канд. юр. наук: 12.00.05 / Шамшина Ирина Ивановна // Национальный университет внутренних дел МВД Украины. – Х. – 2002. – 173 с.

11. *Конституція України* від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

12. *Про охорону праці*: Закон України від 14 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.

13. *Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 184 2001 р. про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві*: Закон України від 1 квітня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 32. – 33. – Ст. 492.

14. *Про захист працівників від небезпек, пов'язаних з впливом біологічних агентів на виробництві*: Директива ЄС № 2000/54/ЄС від 18.09.2000 [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45891>

15. *Про захист працівників від ризиків, пов'язаних з ураженням канцерогенами або мутагенами на роботі*: Директива ЄС № 2004/37/ЄС від 29.04.2004 [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45891>

16. *Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів*: Закон України від 31 травня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.

17. *Про затвердження тимчасових критеріїв безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі*: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2008 р. № 922 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 80. – Ст. 2693.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016 р.